

SEPTEMBRIE 1939 SAU TRAGEDIA CELEI DE-A DOUA REPUBLICI POLONEZE

EDUARD-IULIAN BUCEVSCHI
Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca
E-mail: bucewski.eduard@gmail.com

September 1939 or the Tragedy of the Second Polish Republic

(Abstract)

This article presents the Polish perspective on the situation immediately following the entry of Soviet troops into Polish territory in September 1939. Right after the Soviet troops entered, the Polish government, which had neither declared the USSR an enemy state nor declared war on the Kremlin, took refuge in Romania. This decision was based on erroneous assumptions formulated by Józef Beck, namely that the Kingdom of Romania had accepted that Polish officials could operate freely in their new exile. Additionally, the article highlights French interference, which contributed to the internment of Polish refugees, the restriction of their transit, and, most notably, the formation of the new pro-French government under the leadership of Władysław Sikorski. After assuming office, Sikorski accused former Supreme Commander Marshal Edward Rydz-Śmigły of betraying the Polish cause and abandoning his troops in 1939. Deeply affected by these accusations, the former marshal sought to explain to the Polish people the events of September 1939 and, consequently, attempted to resume the fight against the invaders by returning to occupied Poland. Upon arriving in Warsaw, he tried to establish a conspiratorial group similar to the one founded by Marshal Józef Piłsudski in 1914. However, shortly after his return to Warsaw, Marshal Rydz-Śmigły passed away, and his death triggered a series of conspiracy theories.

Keywords: September 1939, internment of the Polish government, Marshal Edward Rydz-Śmigły, Władysław Sikorski, French Ambassador Léon Noël.

(Rezumat)

Acest articol prezintă perspectiva poloneză a situației imediat următoare după intrarea trupelor sovietice pe teritoriul polonez în septembrie 1939. Imediat după intrarea trupelor sovietice, guvernul polonez, care nu a declarat că URSS este stat inamic, și nici război Kremlinului s-a refugiat în România, pe baza unor premise eronate formulate de Józef Beck, și anume că Regatul României a acceptat ca oficialitățile poloneze să acționeze nestingherit în noul exil. De asemenea acest articol prezintă și

ingerențele franceze care au contribuit la internarea refugiaților, limitarea tranzitării, dar mai ales formarea noului guvern pro-francez sub conducerea lui Władysław Sikorski, care după ce a fost investit în funcție, l-a acuzat pe fostul conducător suprem, mareșalul Edward Rydz-Śmigły, că a trădat cauza poloneză și și-a abandonat trupele în 1939. Profund lezat, fostul mareșal, a încercat să explice polonezilor situația din septembrie 1939, și în consecință, a încercat să reia lupta împotriva invadatorilor, întorcându-se în Polonia ocupată. Ajuns în Varșovia, a încercat să constituie o grupare conspirativă similară celei înființate de mareșalul Józef Piłsudski în 1914. Însă la scurt timp după ce s-a întors la Varșovia, mareșalul Rydz-Śmigły a murit, moartea sa declanșând o serie de teorii conspiraționiste.

Cuvinte-cheie: septembrie 1939, internarea guvernului polonez, mareșalul Edward Rydz-Śmigły, Władysław Sikorski, ambasadorul francez Léon Noël.

Capcana francezilor pe seama României

Înfrângerile trupelor poloneze, lipsa sprijinului militar anglo-francez și, mai ales, știrea că în teritoriile din est a intrat Armata Roșie, au pus conducerea poloneză într-o poziție dificilă. Din dimineața zilei de 17 septembrie, conducătorul suprem, mareșalul Rydz-Śmigły, era nehotărât dacă să părăsească teritoriul polonez sau dacă să se angajeze în lupta cu invadatorii. În localitatea Kutny (azi în Ucraina, în apropiere de Cernăuți), a avut loc ultima întâlnire a guvernului polonez. În cadrul acestei întâlniri, mareșalul Rydz-Śmigły a prezentat președintelui polonez situația critică militară. Totodată a menționat că acesta este momentul oportun de a trece Nistrul înaintea sovieticilor, care amenințau pozițiile ținute de armata poloneză. Cu această ocazie, mareșalul și-a exprimat dorința de a rămâne pe teritoriul polonez să continue lupta cu inamicii. În urma insistențelor președintelui, a prim-ministrului și, mai ales, în urma știrii false lansate de ministrul de Externe Beck, cum că guvernul României a permis accesul pe teritoriul României a guvernului, instituțiilor și armatei poloneze, comandantul suprem al armatei poloneze a acceptat să părăsească teritoriul polonez și să se refugieze în România. Internarea refugiaților polonezi a fost consecința apelului lansat din Cernăuți către cetățenii polonezi, să continue lupta cu invadatorii, dar și refuzul ministrului Beck de a renunța la calitatea sa. Aceste acțiuni puneau în primejdie neutralitatea Regatului României. În urma presiunilor sovieto-naziste, guvernul român a fost obligat să interneze autoritățile poloneze¹.

În momentul când mareșalul Edward Rydz-Śmigły s-a decis să treacă în România, a cerut adjutantului său să distrugă toate documentele care țineau de convențiile militare polono-franceze, protocoalele și discuțiile avute cu generalul Amelin în Paris, cu generalul Clayton în Varșovia. Mareșalul nu l-a crezut pe Józef Beck că România este dispusă să permită tranzitul oficialităților poloneze prin

¹ Wojciech Rojek (ed.), *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 wrzesień-grudzień*, Warszawa, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, documentul 94, p. 94; documentul 97, p. 96; documentul 98, p. 97; documentul 305, p. 361.

regat spre Franța. De asemenea, mareșalul era conștient de relațiile tensionate și neprietenoase existente între Józef Beck și ambasadorul francez Léon Noël, dar nu conștientiza soarta pe care Franța aliată o pregătea Poloniei. În cadrul discuțiilor avute cu ambasadorul francez la București, Noël a analizat posibilitatea ca autoritățile române să refuze tranzitul guvernului polonez și să constituie în Franța trupe militare poloneze conduse de Sikorski².

În acele momente de cumpănă, generalul Juliusz Rómmel, aflat în Varșovia, a hotărât să trimită o depeșă ambasadorului polonez din Moscova, informându-l de trecerea guvernului polonez în România, însă trebuie de considerat că nu mai exista un guvern și de vreme ce sovieticii au ocupat estul Poloniei, trebuie să se constituie un nou guvern polonez, care să continue lupta numai cu un singur inamic, pe un singur front. Cu alte cuvinte, generalul Rómmel a dorit să creeze o lovitură de stat și să se alieze cu sovieticii împotriva germanilor³. De asemenea și mareșalul Rydz-Śmigły a dat dispoziții prin care se ordona ca trupele poloneze să nu se angajeze în luptă cu trupele sovietice care au intrat pe teritoriul polonez⁴.

Mareșalului Rydz-Śmigły și ministrului Beck le-au lipsit abilitatea de a observa mașinațiunile ambasadorului francez Léon Noël, care miza pe opoziția generalului Sikorski; de asemenea cei doi nu au remarcat poziția ambiguă a Parisului, care a influențat nefast conducerea de la București, care era concomitent supusă presiunilor sovieto-hitleriste⁵.

Vinovatul sfârșitului celei de-a doua Republici Poloneze

Mareșalul Rydz-Śmigły a devenit simbolul sfârșitului tragic al celei de-a doua Republici Poloneze, a fost învinovățit pentru pierderile umane, teritoriale și pentru pierderea independenței. Acesta a dus o politică neînțeleaptă înainte de începerea războiului. Prin declarațiile sale, el a creat convingerea că armata poloneză este puternică și aptă să ducă un război inclusiv cu Germania. De asemenea utilizarea propagandei și, mai ales, a succeselor întreprinse de polonezi au creat imaginea de tip mesianică a lui Rydz-Śmigły ca fiind salvatorul Poloniei și singurul care o poate conduce în vreme de restriște⁶.

² L. Noël, „Dernier Rapport du colonel Beck”, în „Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale”, octombrie 1952, pp. 44–48.

³ W. Lipiński, *Dziennik. Wrześniowa oborna Warszawy 1939 r.*, Warszawa, 1989, pp. 16–108.

⁴ J. Łojek (L. Jerzewski), *Agresja 17 września 1939. Studium aspektów politycznych*, Warszawa, 1990, pp. 85–86, 103–110; W. Włodarkiewicz, *Przed 17 września 1939 roku. Radzieckie zagrożenia Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych 1921–1939*, Warszawa, 2002, pp. 243–250.

⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond 71/1920–1944, *Polonia*, vol. 60, f. 330, telegramă cifrată, 20 septembrie 1939, Gafencu 58990/939.

⁶ B. Rogowski, „Wspomnienia o marszałku Śmigłym”, în „Zeszyty Historyczne”, Paryż, nr. 2, 1962, pp. 7–124; A. Paczkowski, *Prasa polska 1918–1939*, Warszawa, 1980, p. 155; E. Kaszuba, *System propagandy państwowej obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1939*, Toruń, 2004, pp. 20–21, 281.

În urma propagandei, societatea poloneză nu era pregătită din punct de vedere psihic pentru o astfel de înfrângere și, mai ales, pentru ca a patra oară Polonia să fie împărțită. Această înfrângere a scos în evidență faptul că mareșalul Rydz-Śmigły nu era persoana providențială care să asigure continuitatea statalității și totodată a dovedit că el nu a fost în stare să contracareze mișcările de rezistență și opoziție din interiorul Poloniei și nici nu a anticipat iminența războiului. Mareșalul a devenit o persoană obtuză, care nu suporta critici, a evitat discuțiile importante și a luat decizii arbitrare⁷.

Nici Józef Beck nu a înțeles sensul întâlnirii dintre Ribbentrop și Georges-Étienne Bonne la Paris, din decembrie 1938, când cei doi au semnat declarația de neagresiune și consultări conform modelului britanico-german. Prin această întâlnire s-au fundamentat de fapt rezoluțiile Conferinței de la München, din 29 septembrie 1939. Semnarea acordului germano-francez a creat impresia că Franța dădea Europa Centrală și de Est Germaniei. De asemenea, Beck considera relațiile franco-germane ca având același rang cu relațiile germano-polone⁸.

Germania a reușit să iasă din poziția statului înfrânt în cea de putere continentală dominantă. Totodată a reușit să distrugă sistemul impus de Tratatul de la Versailles în numai cinci ani, atingând îndeplinirea cerințelor sale teritoriale anterioare. Cu toate că situația de la München a fost prezentată propagandistic ca o victorie, Hitler nu a fost mulțumit de rezultate. În acest moment, raportul de forțe dintre Reich și potențialii adversari era mult mai favorabil germanilor decât raportul de forțe de dinainte de începerea Primului Război Mondial. Dacă ceilalți oameni politici priveau îngrijorați ascensiunea celui de-al Treilea Reich, Beck recepta noua situație în mod impasibil. Declarația făcută în data de 4 noiembrie 1938 a indus impresia că Germania era o putere de rang secund și că Polonia nu ar trebui să se teamă de vecinul din Vest⁹.

După München a urmat criza lansată de ambasadorul francez Léon Noël, care l-a sfătuit pe ministrul de Externe să denunțe în mod oficial alianța cu Polonia. În raportul prezentat în 25 octombrie 1938, a emis ideea de a înlocui alianța cu Polonia cu un tratat de prietenie și consultare. Concomitent, directorul politic al Ministerului de Afaceri Externe, René Massigli, propunea ruperea alianței cu Polonia imediat și stoparea tuturor pertractărilor. În timp ce francezii dezbăteau încetarea totală a alianței cu Polonia, despre acest fapt au aflat și britanicii¹⁰.

La sfârșitul anului 1938 au apărut semne de încălzire a relațiilor germano-sovietice. O delegație comercială germană avea să ajungă la Moscova, iar în cadrul discursului anual din Reichstag, Hitler s-a abținut să critice politica Moscovei.

⁷ R. M. Watt, *Gorzka chwala. Polska i jej los 1918–1939*, Warszawa, 2005, p. 315.

⁸ *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1938*, volume 1, Washington, 1955, pp. 108–111, Raportul Biddle din 7 decembrie 1938.

⁹ S. Żerko, *Stosunki polsko-niemieckie 1938–1939*, Poznań, 1998, pp. 87–88.

¹⁰ T. Kisielewski, *Droga ku wojnie. Polityka europejska i amerykańska w przededniu drugiej wojny światowej*, Bydgoszcz, 1999, pp. 57–59.

Tot în ianuarie 1939 au început negocierile economice sovieto-polone, încheiate prin tratatul comercial din data de 19 februarie 1939. Acest acord a extins cadrul schimburilor economice. De asemenea, această încălzire a fost evidențiată de zvonul care anunța vizita comisarului Litvinov. Dacă la suprafață totul părea o îmbunătățire, documentele sovietice interne considerau Polonia ca fiind obstacolul care trebuia distrus, că granițele din Europa Centrala și de Est trebuie revizuite. Mai mult, ambasadorul francez Robert Coulondre și cel italian, Augusto Rosso, au semnalat că sovieticii se gândeau la a patra împărțire a Poloniei¹¹.

Pe lângă aceste semnale, trebuie să amintim că Polonia a fost ocupată și pentru că nu ținut pasul cu modernizarea tehnicii de luptă. Nu exista un plan de luptă cu Germania, însă cea mai mare vină o are mareșalul Rydz-Śmigły, care în loc să rămână în Polonia și să conducă lupta cu invadatorii, a ales să se refugieze în România, cu scopul de a ajunge în Franța, unde să înființeze trupe noi¹². Vina o are și Beck, cel care în cadrul conferinței de la Colomea, din 17 septembrie 1939, a asigurat polonezilor tranzitul și îmbarcarea imediată din Constanța spre Franța și Marea Britanie. Beck nu a recunoscut niciodată că invitația de a intra în România i-a fost numai lui asigurată. Acesta a utilizat regalul „nouă”, incluzând pe președintele polonez, prim-ministrul, șeful armatei și militarii polonezi. Decizia lui Beck i-a surprins inclusiv pe angajații de rang înalt ai Ministerului Afacerilor Externe¹³.

În momentul trecerii frontierei, Rydz-Śmigły a ordonat înființarea unei mișcări de rezistență în Polonia ocupată, similară cu activitatea conspirațională desfășurată de Piłsudski în 1914, când au fost create organizații militare clandestine pentru a obține independența Poloniei. Maiorul Edmond Galinat, fost angajat în Ministerul Cultelor Religioase, era încă din martie 1939 responsabil cu organizarea luptei conspirative și de sabotaj pe teritoriul polonez. Acesta a primit ordin să recruteze personalul aflat în captivitatea germană, dar și tineri care să acționeze în spatele liniilor germane. Conform lui Galinat, el a primit de la mareșal instrucții verbale și în scris – un document îl menționa deja cu numele consirativ Jan Konar. Rydz-Śmigły dorea să utilizeze ofițerii din Departamentul II al Statului Major General, care să fie atribuit Filialei 2, specializate în acțiuni de sabotaj. De asemenea mareșalul prevedea acțiuni similare și în teritoriile ocupate de sovietici. Maiorul Edmond Galinat s-a întors la Varșovia în 26 septembrie 1939¹⁴.

---

¹¹ J. Tomaszewski, *Warianty dyplomacji w Europie Środkowej w latach 1938–1939*, Wrocław, 1981 („Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr. 543; „Historia”, nr. 36, Wrocław, 1981, p. 417); R. Coulondre, *De Staline à Hitler. Souvenirs de deux ambassades 1936–1939*, Paris, 1950, p. 167; Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri (Roma), *Affari Politici 1931–1940 URSS*, busta 30/7, Rosso către Ciano, 22 septembrie 1938.

¹² W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia 1864–1945*, tomul 3, 1939–1945, Londyn, 1960, p. 64.

¹³ J. Beck, *Ostatni raport*, Warszawa, 1987, p. 198; J. Szembek, *Diariusz wrzesień–grudzień 1939*, Warszawa, 1989, p. 61.

¹⁴ Cz. Grzelak, *Wrzesień 1939 na Kresach w relacjach*, Warszawa, 1999, pp. 9–10.

Trebuie să menționăm faptul că în 2 ianuarie 1940, guvernul polonez din exil a decis aducerea membrilor guvernului din 1938–1939 în fața Curții Marțiale, pentru a fi judecați ca trădători ai statului polonez. Capetele de acuzare erau: neglijență în serviciu, neînarmarea corespunzătoare a armatei, lipsa strategiilor de război, eșecul stabilirii liniilor defensive, promovarea cadrelor favorabile lui și dezertare. Reticența francezilor l-au determinat pe Sikorski să renunțe pe moment la planul de a-i da în judecată pe foștii membri ai guvernului¹⁵.

Generalul Sikorski se temea că mareșalul Rydz-Śmigły se putea întoarce în teritoriile ocupate și, în consecință, i-a cerut generalului Rowecki să verifice dacă nu cumva fostul conducător al armatei nu s-a întors în Polonia ocupată. Rowiecki (pseudonim „Grot”) i-a cerut lui Sikorski instrucțiuni cum să acționeze dacă într-adevăr mareșalul s-ar fi întors. În paralel, într-o discuție avută cu atașatul militar polonez la Ankara, Liebich, în 25 februarie 1941, a oferit instrucțiuni cum să se procedeze dacă s-ar fi aflat că Rydz-Śmigły ar fi în Orientul Mijlociu. Sikorski prefera să-l țină pe mareșal undeva izolat, sub jurisdicție britanică, departe de Europa¹⁶. Această decizie a fost una strict politică. Mareșalul devenea paria. Concepțiile lui despre Polonia postbelică nu mai erau valabile. El trebuia să ceară ajutorul României, conform înțelegerii încheiate și să intre în război împotriva U.R.S.S.-ului. Sikorski a considerat a fi controversată decizia de pași pe teritoriul României, de a ajunge în Franța, de a reconstrui armata poloneză în exil. Acesta nu a fost interesat ce anume a stat în spatele deciziei de a trece granița și nu a acceptat investigarea atentă a afirmațiilor lui Beck¹⁷.

Mulți dintre simpatizanzii și susținătorii lui Piłsudski au acceptat cu greu abandonarea armatei poloneze și trecerea lui Rydz-Śmigły în România. Favoritul lui Piłsudski, generalul Wieniawa-Długoszowski, numit ambasador al Poloniei la Roma, precum și generalul Żeligowski au criticat crunt această decizie¹⁸.

Pe lângă presiunile exercitate din partea germanilor și sovieticilor, România a fost nevoită să acționeze conform intrigilor guvernului francez prin intermediul ambasadorului Noël, dar a făcut și jocul politic al opoziției poloneze conduse de generalul Sikorski. Guvernul Republicii Polone nu s-a așteptat ca după declararea neutralității României, în 6 septembrie 1939, statul român să interneze refugiații. Aici a fost de fapt greșeala lui Beck, care abia după intrarea trupelor sovietice și-a dat seama de importanța României pe plan local. De asemenea guvernul polonez nu a declarat că se afla în stare de război cu U.R.S.S., cel mai probabil la insistențele franco-britanice. Poate și din acest motiv, dintre toate ziarele, numai „Times” a publicat informații despre atacul U.R.S.S.-ului asupra Poloniei. Câteva zile

¹⁵ W. Rojek, A. Suchcitz, *Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej październik 1939-czerwiec 1940*, tomul I, Kraków, 1994, pp. 147–148.

¹⁶ Cz. Grzelak, *op. cit.*, p. 39.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych, Polski Rząd Emigracyjny, 222–5, f. 10.

¹⁸ D. Fabisz, *General Lucjan Żeligowski 1865–1947. Działalność polityczna i wojskowa*, Warszawa, 2007, p. 289.

mai târziu, toate ziarele scriau că sovieticii aveau dreptul asupra acelor teritorii ocupate, mai ales că erau locuite în special de ucraineni și belaruși. Abia în 17 septembrie, seara, Comandantul Suprem a dat directive în care cerea Varșoviei și Modlinului să lupte până la ultimul cartuș, iar în ceea ce privește luptele cu sovieticii, polonii puteau să tragă numai dacă erau atacați. Acest haos a fost amplificat mai ales de afirmațiile ofițerilor sovietici care susțineau că au intrat să lupte pentru Polonia cu naziștii. De asemenea, pe teritoriul României, mareșalul nu a respectat convențiile internaționale și a încercat să continue să îndeplinească funcțiile de comandant-șef al armatei. În 20 septembrie 1939 chiar a emis un ordin către armata poloneză. Nici în cadrul „aide-memoire”, deus la ambasada poloneză din București, nu a provocat reacția guvernului român ca să-l interneze¹⁹.

Abia după internare mareșalul și-a dat seama de minciunile lui Beck. De asemenea, Rydz-Śmigły a avut izbucniri violente și în preajma președintelui Mościcki. În 18 septembrie, guvernul român a pus la dispoziție un tren special oficialităților. Șeful suprem nu știa că deja avea pregătită o locație specială. Colonelul Sturza, care a fost desemnat de Marele Stat Major Român ca să-l însoțească, l-a înștiințat că avea să fie despărțit de celalalte autorități și că va merge la Craiova, unde avea să locuiască în Palatul „Jean Mihail” din data de 19 septembrie 1939. Acesta era păzit de poliție, putea părăsi zona delimitată numai cu acordul comisarului de poliție, iar vizitele erau permise numai cu acordul ministrului român de Interne. Anturajul mareșalului era format din colonelul Wenda, medicul locotenent-colonel Henryk Czesław Cianciara, adjutantul maior Krzeczowski, inginerul Wędziagolski, șoferul personal Henryk Kutnik, încă doi șoferi militari, un civil și un bucătar. Inițial, acolo au rămas și colonelul Tadeusz Münnich și alți ofițeri. Prefectul local era direct responsabil de supravegherea internatului, în timp ce supravegherea militară indirectă era exercitată de comandantul Corpului I Armată, generalul Bunescu. Rydz-Śmigły a obținut permisiunea unică de la prim-ministrul Armand Călinescu pentru a purta o conversație telefonică cu soția sa, Marta²⁰.

În tot acest timp, mareșalul a lăsat impresia că nu era afectat de decizia guvernului român. Se considera ca fiind în continuare comandantul armatei și a emis ultimul său ordin de semnalizare către armata poloneză, în care explica motivele pentru decizia sa de a intra în România, dar și dorința de a continua lupta alături de Franța și Marea Britanie. De asemenea a explicat motivația de a opri luptele cu sovieticii în condițiile în care Polonia trebuia să lupte pe două fronturi. Acesta a explicat motivația politică de a apăra integritatea teritorială a Poloniei și a cerut

¹⁹ G. Górski, *Ustrój Polskiego Państwa Podziemnego 1939–1944. Studium historyczno-prawne*, Lublin, 1995, pp. 45–48; P. V. Cannistraro, E. D. Wynot, T. Kovaleff, *Poland and the Coming of the Second World War. The Diplomatic Papers of A. J. Drexel Biddle, Jr. United States Ambassador to Poland, 1937–1939*, Columbus, 1976, p. 156; W. Stachiewicz, *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935–1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa, 1998, pp. 609–610.

²⁰ T. Dubicki, *Wojsko Polskie w Rumunii 1939–1941*, Warszawa, 1994, p. 267.

populației să contribuie la lupta împotriva invadatorilor²¹. Fiind internat, nu și-a dat seama că aliații vestici nu doreau să colaboreze cu el. De asemenea nu a conștientizat poziția de neutralitate a României în cadrul războiului polono-german. A încălcat neutralitatea României, nerenunțând la poziția de persoană publică, prin declarațiile sale, prin corespondența continuă cu președintele Mościcki și prin delegarea lui Stanisław Burhardt-Bukacki drept comandantul trupelor poloneze care se formau în Franța²². Mareșalul a fost vizitat de șeful forțelor militare franceze, generalul Faury, care a înmănat telegrama generalului Gamelin, prin care acesta din urmă și-a continuat jocul cinic de aliat al Poloniei, făcând promisiuni deșarte în schimbul ofensivei antigermane. Din telegramă reiese faptul că Gamelin insistă ca mareșalul să nu părăsească România și să renunțe la funcția publică deținută²³.

Din cauza tensiunilor sovieto-germane, Rydz-Śmigły a fost mutat la Dragoslavele, unde a continuat să fie, oficial, comandantul suprem al armatei poloneze. De la Dragoslavele, generalul Michał Karaszewicz-Tokarzewski, șeful Serviciului Victoriei Poloneze, a transmis prin intermediul atașatului militar al ambasadei ungare, Béla Lengyel, primul raport despre înființarea acestei organizații, dar și ședința Consiliului Apărării Naționale. Liderii mișcărilor conspiraționiste din Polonia ocupată nu erau încă informați despre crearea guvernului polonez din exil. Concomitent, mareșalul a trimis acest raport și generalului Sikorski, aflat în Franța²⁴.

Pentru a asigura continuitatea celei de-a doua Republici, Ignacy Mościcki, care era internat în România, a utilizat de trei ori dreptul de a numi urmașul în funcție în Franța, iar după înfrângerea Franței, numirea în Marea Britanie. Prima persoană numită ca președinte a fost mareșalul Edward Rydz-Śmigły, apoi generalul Bolesław Wieniawa-Długoszowski, iar după protestele guvernului francez, în noaptea de 29 spre 30 septembrie, pe Władysław Raczkiewicz. Următorul pas a fost demiterea prim-ministrului Felicjan Sławoj Składkowski și înlocuirea acestuia cu Władysław Sikorski. Actele juridice emise de Władysław Raczkiewicz au fost publicate în ziarul „Monitor Polski”. La data de 1 octombrie 1939 s-a format noul guvern, în 2 noiembrie au fost dizolvate Senatul și Sejmul, iar alegerile pentru noul Senat și Sejm trebuiau organizate conform hotărârilor noului președinte din 1 decembrie 1939, în termen de 60 de zile. Aceste alegeri trebuiau organizate conform noii legi electorale care

²¹ S. Swianiewicz, „Wspomnienia Bronisława Młynarskiego”, în „Zeszyty Historyczne”, Paryż, nr. 37, 1976, p. 225.

²² P. Stawecki, *Generalowie Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa, 1994, p. 90.

²³ *Service historique de la Défense – Département de l'Armée de Terre (Vincennes)*, 27 N8, telegrama cifrată nr. 48/cab.DN – Gamelina către atașatul militar francez la București gen. Etienne Delhomme, 21 septembrie 1939.

²⁴ Z. Walter-Janke, „Służba Zwycięstwu Polski – Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa na zachodnich Podgórzu Beskidzkim (1939–1944). Szkic o organizacji i działalności”, în „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II Wojny światowej”, tomul XII, 1968, pp. 86–88.

permitea participarea celor mai largi clase sociale. În 9 decembrie 1939, prin decret prezidențial s-a înființat Consiliul Național, ca organism consultativ al președintelui și guvernului²⁵.

Un alt semnal care a îngrijorat noul guvern constituit în exil a fost dorința comandantului șef al armatei poloneze să continue în mod oficial activitatea politică, exprimată în cadrul scrisorii trimise de mareșal către noul președinte, Władysław Raczkiewicz, cerând totodată să intervină pentru soldații polonezi rămași în România. Raczkiewicz a cerut prin intermediul emisarului ca, la întoarcerea lui în România, să-i transmită mareșalului să își dea demisia din funcția de șef al forțelor armate, însă Rydz-Śmigły a refuzat. Din nou mareșalul polonez nu a evaluat în mod realist situația în care se afla, și nu avea intenții de a renunța nici la viața politică și nici la cea militară. Refuzul acestuia a complicat situația guvernului din exil condus de generalul Sikorski. Președintele polonez Raczkiewicz a fost presat de prim-ministrul Władysław Sikorski să obțină cu orice preț demisia mareșalului Rydz-Śmigły. În cele din urmă, mareșalul polonez și-a prezentat demisia noului guvern în 7 noiembrie 1939. Această demisie forțată avea să-i atragă ura față de noua conducere²⁶.

Noua situație, care includea internarea prelungită, renunțarea forțată la demnitatea de comandant suprem, formarea noului guvern condus de generalul Sikorski, dar, mai ales, limitarea foștilor susținători ai „Sanației”, l-au convins pe Rydz-Śmigły că nu mai are posibilitatea de a ajunge în Europa de Vest pentru a recrea armata poloneză. De asemenea, acesta primea rapoarte izolate despre opinia pe care societatea poloneză o avea în Polonia, fapt ce l-a determinat să se întoarcă în Polonia ocupată ca să-și salveze onoarea pătată. Totodată spera să ajungă un actor activ în lupta pentru independența Poloniei. Mareșalul dorea să reînvie în Polonia ocupată modelul pe care l-a impus Piłsudski în 1914, creând o dimensiune ideologică, dar și un fundament pentru noua Polonie²⁷. Un alt motiv care l-a determinat pe mareșal să se reîntoarcă în Polonia a fost și propaganda germană, care a încercat prin toate mijloacele să-l discrediteze în cadrul societății poloneze, dar și pe plan internațional²⁸.

Prezentăm în continuare perspectiva poloneză a fugii²⁹. În vara anului 1940, atașatul militar la București, locotenent-colonelul Zakrzewski, prin emisarul locotenent-colonel dr. Cianciara, propunea trimiterea fotografiei mareșalului pentru a pregăti actele necesare de a fugi prin Bulgaria, dar și alocarea a unui milion de lei. Venirea trupelor germane în România a accelerat pregătirea fugii. Perspectiva

²⁵ E. Duraczyński, *Rząd polski na uchodźstwie (1939–1945)*, Warszawa, 1993, pp. 38–41; „Monitor Polski”, Paryż, anul XXII, nr. 214–217, 29 septembrie 1939.

²⁶ L. Wyszczelski, *Marszałek Polski Edward Śmigły-Rydz 1886–1941*, Toruń, 2013, p. 428.

²⁷ „Sprawy Polskie”, nr. 1, 24 decembrie 1939, p. 1.

²⁸ E. Guz, „Losy Mościckiego i Rydza-Śmigłego. Niemiecka dokumentacja”, în „Polityka”, nr. 9, 1981, p. 15.

²⁹ Pentru perspectiva românească a fugii, a se citi contribuția adusă de Alin Spânu, „Evadarea mareșalului Śmigły-Rydz”, în „Magazin istoric”, nr. 9, 2003, pp. 23–27.

poloneză exclude participarea serviciilor germane, române și a Taberei Unității Naționale, care plănuia răsturnarea guvernului lui Sikorski și concentrarea luptei de independență în jurul Sanației³⁰.

Necesitatea de a părăsi România a fost dată de teama ca mareșalul să fie răpit de serviciile germane. De asemenea, Sikorski își dorea ca Rydz-Śmigły să fie dus în teritoriile aflate sub jurisdicție britanică, pentru a preveni capturarea lui de către germani, dar și să-l izoleze de activitățile politice³¹. Grupul apropiat mareșalului a decis să pregătească singur evadarea. Pentru a masca pregătirile au transmis ambasadei din București, prin colonelul Cianciara, acordul mareșalului Rydz-Śmigły, iar grupul constituit de Piasecki în Ungaria a lansat zvonuri false, cum că Rydz-Śmigły s-ar fi aflat în Turcia, iar apoi în Africa. Serviciile interesate să descopere locul unde se afla mareșalul fugar au căzut în capcana întinsă. Planul de evadare prevedea trecerea fugarului prin zonele muntoase ale României, Arad – Nădlac – Szeged. Apropiatii mareșalului s-au împărțit în două grupe: colonelul Zygmunt Kogut-Wyrwicki, Józef Najsarek, Rydz-Śmigły și ghidul român; al doilea grup era format din colonelul Wenda, șoferul Kutnik și inginerul Wędziagolski. Fugarii erau așteptați la Arad de către inginerul Pasierbiński și maiorul Dudziński. În 15 decembrie, Rydz-Śmigły a ieșit printr-o deschidere pregătită în gard, după care a fost nevoit să coboare singur o pantă destul de abruptă și să traverseze un mic râu, apoi a parcurs o altă porțiune de drum pentru a ajunge la mașina în care se aflau legionari de încredere: colonelul Kogut-Wyrwicki, colonelul Najsarek, împreună cu fiica lui Bożena, în timp ce preotul Zapala, colonelul Wenda, adjutantul maior Krzeczowski și șoferul Kutnik au rămas ca să inducă în eroare autoritățile române. În 16 decembrie, fugarii au trecut granița, au ajuns în orașul Kovege, apoi la Szeged, în 17 decembrie, unde grupul s-a întâlnit cu oamenii lui Piasecki³².

Ajuns la Szeged, mareșalul a preluat documente false, pe numele Stanisław Kwiatkowski. De aici fugarul a ajuns la Budapesta, unde a preluat alte documente false, pe numele Stanisław Rogowski, refugiat polonez înregistrat în Ungaria cu numărul 5239. În acest timp, la Ankara a fost „descoperită” scrisoarea de mulțumire a mareșalului către prefectul Mircea Budulescu, fapt ce i-a determinat pe germani să-l caute pe mareșal în Turcia³³. În 29 octombrie 1941, mareșalul a ajuns ilegal în Varșovia³⁴. Acesta nu a știut că încă din 27 septembrie 1941, Sikorski a trimis în Polonia o depeșă în care informa conspiraționiștii polonezi să nu colaboreze cu fostul conducător al armatei și să-l convingă să renunțe la orice tip de activitate

³⁰ A. Przewoźnik, „Piłsudczycy na Węgrzech 1939–1944. Przyczynek do dziejów Obozu Polski Walczącej”, în „Niepodległość”, New York – London, tomul 25, 1992, pp. 93–95.

³¹ Archiwum Akt Nowych, Polski Rząd Emigracyjny, 222–5, f. 199.

³² M. Gałęzowski, *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji piłsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005, pp. 874–877; T. Dubicki, *Wielka ucieczka marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego z Rumunii w relacji pplk. Romualda Najsarka*, Radomsko, 2013, pp. 158–163.

³³ E. Guz, *op. cit.*, p. 15.

³⁴ J. Maxymowicz-Raczyńska, „Edward Śmigły-Rydz w Warszawie”, în „Dzieje Najnowsze”, nr. 1, 1970, p. 186.

politică³⁵. Mareșalul a murit în noaptea de 1 spre 2 decembrie 1941 și a fost înmormântat cu pseudonimul Adam Zawisza³⁶.

Moartea mareșalului nu a pus capăt discuțiilor referitoare la situația din anul 1939. Mai mult, în timpul îmbălsămării trupului mareșalului, Piasecki a fost extrem de atent în a îndepărta petele de sânge și a aruncat celelalte resturi la toaletă, fapt ce a determinat elaborarea unor teorii conspiraționiste³⁷.

BIBLIOGRAFIE

1. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond 71/1920–1944, *Polonia*, vol. 60.
2. Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri (Roma), *Affari Politici 1931–1940 URSS*.
3. Archiwum Akt Nowych, Polski Rząd Emigracyjny, 222–5.
4. Beck, J., *Ostatni raport*, Warszawa, 1987.
5. Cannistraro, P. V., Wynot, E. D., Kovaleff, T., *Poland and the Coming of the Second World War. The Diplomatic Papers of A. J. Drexel Biddle, Jr. United States Ambassador to Poland, 1937–1939*, Columbus, 1976.
6. Coulondre, R., *De Staline à Hitler. Souvenirs de deux ambassades 1936–1939*, Paris, 1950.
7. Dubicki, T., *Wielka ucieczka marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego z Rumunii w relacji ppłk. Romualda Najsarka*, Radomsko, 2013.
8. Idem, *Wojsko Polskie w Rumunii 1939–1941*, Warszawa, 1994.
9. Duraczyński, E., *Rząd polski na uchodźstwie (1939–1945)*, Warszawa, 1993.
10. Fabisz, D., *General Lucjan Żeligowski 1865–1947. Działalność polityczna i wojskowa*, Warszawa, 2007.
11. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1938*, volume 1, Washington, 1955.
12. Gałęzowski, M., *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji pilsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005.
13. Górski, G., *Ustrój Polskiego Państwa Podziemnego 1939–1944. Studium historyczno-prawne*, Lublin, 1995.
14. Grzelak, Cz., *Wrzesień 1939 na Kresach w relacjach*, Warszawa, 1999.
15. Guz, E., „Losy Mościckiego i Rydza-Śmigłego. Niemiecka dokumentacja”, în „Polityka”, nr. 9, 1981.
16. Kaszuba, E., *System propagandy państwowej obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1939*, Toruń, 2004.
17. Kisielewski, T., *Droga ku wojnie. Polityka europejska i amerykańska w przededniu drugiej wojny światowej*, Bydgoszcz, 1999.
18. Kunert, A. K., *Ostatnie dni Marszałka Śmigłego*, Warszawa, 1992.
19. Lipiński, W., *Dziennik. Wrześniowa oborna Warszawy 1939 r.*, Warszawa, 1989.
20. Łojek, J. (L. Jerzewski), *Agresja 17 września 1939. Studium aspektów politycznych*, Warszawa, 1990.
21. Materiały i studia z okresu II Wojny światowej”, tomul XII, 1968.
22. Maxymowicz-Raczyńska, J., „Edward Śmigły-Rydz w Warszawie”, în „Dzieje Najnowsze”, nr. 1, 1970.

³⁵ A. K. Kunert, *Ostatnie dni Marszałka Śmigłego*, Warszawa, 1992, p. 45.

³⁶ *Ibidem*, p. 48.

³⁷ P. Zychowicz, *Opcja niemiecka. Czyli jak polscy antykomuniści próbowali porozumieć się z Trzecią Rzeszą*, Poznań, 2014, p. 152.

23. „Monitor Polski”, Paryż, anul XXII, nr. 214–217, 29 septembrie 1939.
24. Noël, L., „Dernier Rapport du colonel Beck”, în „Revue d’histoire de la Deuxième Guerre mondiale”, octombrie 1952.
25. Paczkowski, A., *Prasa polska 1918–1939*, Warszawa, 1980.
26. Pobóg-Malinowski, W., *Najnowsza historia 1864–1945*, tomul 3, 1939–1945, Londyn, 1960.
27. Przewoźnik, A., „Piłsudczycy na Węgrzech 1939–1944. Przyczynek do dziejów Obozu Polski Walczącej”, în „Niepodległość”, New York – London, tomul 25, 1992.
28. Rogowski, B., „Wspomnienia o marszałku Śmigłym”, în „Zeszyty Historyczne”, Paryż, nr. 2, 1962.
29. Rojek, Wojciech (ed.), *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 wrzesień-grudzień*, Warszawa, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007.
30. Rojek, W., Suchcitz, A., *Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej październik 1939-czerwiec 1940*, tomul I, Kraków, 1994.
31. Spânu, Alin, „Evadarea mareșalului Śmigły-Rydz”, în „Magazin istoric”, nr. 9, 2003.
32. Stachiewicz, W., *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935–1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa, 1998.
33. Szembek, J., *Diariusz wrzesień–grudzień 1939*, Warszawa, 1989.
34. Stawecki, P., *Generalowie Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa, 1994.
35. Swianiewicz, S., „Wspomnienia Bronisława Młynarskiego”, în „Zeszyty Historyczne”, Paryż, nr. 37, 1976.
36. *Service historique de la Défense – Département de l’Armée de Terre (Vincennes)*, 27 N8, telegrama cifrată nr. 48/cab.DN – *Gamelina către atașatul militar francez la București gen. Etienne Delhomme*, 21 septembrie 1939.
37. „Sprawy Polskie”, nr. 1, 24 decembrie 1939.
38. Tomaszewski, J., *Warianty dyplomacji w Europie Środkowej w latach 1938–1939*, Wrocław, 1981.
39. Włodarkiewicz, W., *Przed 17 września 1939 roku. Radzieckie zagrożenia Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych 1921–1939*, Warszawa, 2002.
40. Watt, R. M., *Gorzka chwala. Polska i jej los 1918–1939*, Warszawa, 2005.
41. Walter-Janke, Z., „Służba Zwycięstwu Polski – Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa na zachodnich Podgórzu Beskidzkim (1939–1944). Szkic o organizacji i działalności”, în „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II Wojny światowej”, tomul XII, 1968.
42. Wyszczeński, L., *Marszałek Polski Edward Śmigły-Rydz 1886–1941*, Toruń, 2013.
43. Zychowicz, P., *Opcja niemiecka. Czyli jak polscy antykomuniści próbowali porozumieć się z Trzecią Rzeszą*, Poznań, 2014.
44. Żerko, S., *Stosunki polsko-niemieckie 1938–1939*, Poznań, 1998.